

Referat fra Menneskerettighetsutvalgets (MRU) møte 11.9.2023 i Kirkens Hus

Deltakere

Fra Kirkerådet: Wenche Fladen Nervold, og Berit Hagen Agøy, Katarina Sirris Karantonis, påtroppende sekretær for utvalget

MRU medlemmer:

Liv H Kvanvig, leder

Petter Wille, Kristine Hovland, Kjetil Fretheim, Hans Morten Haugen, Johan Hindahl, Anne Skjelmerud

Referent: Anne Skjelmerud

Åpning v/ Liv

MRU har i løpet av det siste året hatt et fokus på urfolk, gjennom blant annet seminaret om urfolks rettigheter, teologi og miljø (som vi arrangerte sammen med Teologisk Nemnd og Komité for internasjonale spørsmål i november 2022). Vi ønsket å følge opp dette arbeidet videre og sette av dette møtet til Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport som ble lagt frem i juni i år. Kirkerådet har nedsatt en referansegruppe som skal jobbe med kirkens respons til rapporten. Vi ønsker å se hvordan vi kan bidra inn i dette arbeidet. Det er spesialisert og komplisert, så vi må legge oss på et realistisk nivå. Vi har derfor invitert Berit Hagen Agøy, som leder arbeidet, til å delta på møtet med oss i dag og informere om referansegruppas arbeid. Anne Julie Semb, medlem av Sannhets- og forsoningskommisjonen, vil presentere rapporten.

Berit orienterte om kirkas arbeid med innspill

Kirkemøtet i april skal arbeide med denne saken, Kirkerådet vurderer hvordan kirkens innspill skal se ut.

Kirken erkjenner at den har legitimert og utført overgrep.

Samisk kirkeråd leverer høring til sametinget i dag. MRU, KISP og TN skal også behandle saken.

MRU bør fokusere på rettighetsproblematikken.

Nyttig å skille mellom fornorskning og fornorskningsspolitikk. Fornorskning skjer på mange måter uavhengig av politiske beslutninger. Kommisjonen ser på fornorskningsspolitikken mellom 1850-1960.

I 1926 nevnes Den norske kirke i lovtekst for første gang. Prester og biskoper var statlige embetsmenn, så et spørsmål å vurdere er i hvilken grad kirken hadde et selvstendig ansvar bortsett fra å utøve statens oppgaver.

Motiv og drivere viktig å vurdere. Ofte var intensjonen god, men bygd på uakseptable standarder sett med dagens øyne.

Kirken var med på nasjonalisme og statsbygging på 1800-tallet: språk, kultur og religion bygger staten. Misjon og sivilisering var en del av slik kirkens mandat ble oppfattet. Rasisme og rasevitenskap var også en del av dette. Biskop Berggrav samarbeidet med militær etterretning som en del av sikkerhetspolitikken, med overvåking av kvener i mellomkrigstiden.

Kritikk av rapporten: legger for mye vekt på tradisjonelle næringer, tar ikke med at mange samer bodde i byer/tettsteder og levde andre liv. Få fortellinger fra ungdom.

I rapporten er det ca 30 sider om kirken. Fra slutten av 1800-tallet ble det vedtatt lovgivning om at norsk skulle være eneste undervisningsspråk, kirken sentrale i skolen, og kirkens kristendomsundervisning. Slik var det også på kristne internatskoler.

Kirken var også med på bremse fornorskning, utfra luthersk tanke om at man skulle lære på eget morsmål. Opptatt av at prester skulle lære seg samisk og kvensk. Læstadianske menigheter fristed.

Den norske kirke ikke direkte involvert i land og havressurser, har ikke eid store landeiendommer.

Kirkemøte 2014 fastslo at kirken skal særlig være opptatt av samers rettigheter og av å holde staten ansvarlig.

I kirken har vi har teologi, språk, symboler, sakramenter som hjelper oss til å håndtere forsoningsprosesser. Hver gudstjeneste er bygd opp som en forsoningsprosess. Kirken har jobbet mye med avkolonisering, her mye erfaring.

Ta inn samisk spiritualitet, for eksempel joik, inn i menigheter i samiske områder. Vi må øke kompetanse, rydde i eget hus - teologisk, la samiske/kvenske erfaringer gi bidrag til kirken. Det er laget e-læringskurs for kirkelig ansatte, mulig MRU kan få tilgang til det.

VID i nord fått midler til undervisningsopplegg om denne tematikken. Vi gjerne gjøre forskningsbasert evaluering av samisk kirkeråd og arbeidet er. Kanskje be KIFO gjøre slik evaluering.

HVORDAN KAN MRU GI BIDRAG TIL REFERANSEGRUPPA:

Klargjøre kirkens rolle ift rettigheter, spesielt når det gjelder urfolk og nasjonale minoriteter. Hva kan kirken si f.eks. når det gjelder Melkøya og Fosen.

Gjennomgående trekk i rapporten og konflikt med myndighetene - samer sier myndighetene og rettssystemene ikke forstår deres tenkesett, mao. tenker for snevert om rettighetsproblematikk og rettsopfatning.

Krevende at mange nordmenn også har måtte endre levesett og lokal kultur, hvordan er samer mer beskyttet enn norske?

Diskusjon

Antall samer i Fosen er få, og dermed sterkt truet, annerledes for norske bønder/fiskere. Nasjonale minoriteter, vært i Norge i mer enn 100 år. I FN er nasjonale minoriteter svakere beskyttet enn i Europarådet.

Havvika var den verste internatskolen, veldig strenge på det norske.

Kvensk representant på MF-møte uttrykte mer bitterhet, dels basert på feil, men også helt reelt. Skillet skjedde med bispeskiftet i 1910, da ble kirken mer støttende til fornorskning.

Kirken må forholde seg til hva som skjedde på 1800-tallet. Bør ikke bli for pirkete på statlige embetsmenn vs kirken, det er fallgruver. Bør ikke bli for juridisk spissfindige.

Framover: hvem sine rettigheter, kollektive og individuelle, - viktig men ikke egentlig kirkens rolle å definere rettigheter. Må rydde og skape tillit og møteplasser.

Kirkens rolle for rettigheter? Ressurser, men også språk og kultur. Representasjon.

Ressurser det vanskeligste å manøvrere i. Reindrift beskyttet næring. Det er en terskel for inngrep, og det er en omfattende praksis fra FNs Menneskerettighetskomite om hvilke hensyn som skal tas. Fosendommen har viktig avklaring om dette. Terskel lavere der reindrift er svakere. Vil være høyere terskel om Melkøya enn på Fosen.

Fornorskning hadde gode intensjoner, men som etter dagens standarder var helt uakseptable. 1957 ILO konvensjon om urbefolkninger hvor formålet var assimilering.

Ressursdokumentet Slipp undertrykte fri fra 2013 er et bra dokument, burde brukes mer. Sametinget har ikke vetorett, de kan utsette prosesser, men uten veto. Men dette sies ofte, men bør tilbakevises, noe som kirken kan bidra til, bruk det dokumentet.

Anne Julie Semb presenterte kommisjonens arbeid.

Kommisjonen hadde 11 medlemmer, oppnevnt av Stortinget. Var en fagkomisjon, ingen med særskilte interesser/posisjoner. Er viktig å forstå for lesing av rapporten. Kanskje oppnevnt slik etter problemer med taterkommisjonen, som hadde mange ideologiske spenninger.

Mandat:

- Historisk granskning fra midten av 1800 tallet
- Virkning fornorskningsspolitikk: mangler data på etnisitet
- Tiltak for videre forsoning.
- Samer og kvener. Tok senere inn skogfinner

Merk logo i lilla flettemønster, farge til plantefarging fra sopp.

Skogfinner ønsket å være med, det har vært en oppvåkning i de miljøene.

Historie ser bakover, men forsoning ser fremover.

Brukte en del tid på etnisitetsbegrepet: ikke objektive kulturforskjeller. Det blir kalt å legge slik forståelse i bunn. Handler om grensedragning, flytende kulturelle overganger. Historisk har gruppene levd tett sammen og giftet seg med hverandre. Markerer forskjell. Staten har bidratt til fjerning av dette.

Fornorskningsspolitikk et sett virkemidler for å få folk til å bli norske. Fornorskning mye bredere med mange påvirkninger.

URETT - et større begrep, bredere enn forsoning.

Forsoning - krevende begrep med mange tiltak rundt i verden. Må gjøres operasjonelt eller overgripende. Ikke utopisk.

I mange erfaringer er ikke forsoning godt definert rundt i verden.

Forsoning både prosess og tilstand - et møte, en relasjon og en gjensidighet. Språket i kommisjonsrapporten, unngå dikotomiserende språkbruk, kommisjonen forsøkte å få mange nyanser.

Forsoning kan ikke vedtas, man kan ikke pålegge noen å forsones. Tutu la vekt på tilgivelse som grunn for forsoning, vi la tynnere begrep til grunn. Forsonet samfunn innebærer felles solid kunnskapsgrunnlag.

Høy grad av tillit, kanskje en nordisk vri. Opptatt av tillit både til andre og til institusjonene. Operasjonell definisjon, medmenneskelig tillit bidrar til velfungerende demokrati. Tillit både internt, på tvers og ikke minst til sentrale statlige institusjoner.

Personer skal akseptere sin fortid.

Kirken har vært viktig aktør, på alle sider.

1851 Stortinget: Finnefondet, for å gi kjennskap til norsk språk, ikke for å glemme eget språk. Fri plass til lærerskolen.

Direktiver om bruk av norsk språk stadig skjerpet fra 1872.

1880: norsk skulle være undervisningsspråket

1899: Instruks om at kirken ikke skulle hindre fornorskning

I 1936 ble kvensk fjernet som hjelpespråk, men det var aldri forbud mot å snakke samisk i skoler.

Samekomiteen av 1956 hadde flere positive forslag, men disse møtte betydelig motstand. Mange foreldre begynte på denne tiden å snakke norsk i familien, noe foreldrene ikke kunne godt. Utfordring at man manglet språk for følelser og relasjoner.

Art 27 i konvensjonen om sivile og pol rettigheter «Nasjonale minoriteter» kom som begrep av Europarådets rammekonvensjon 1999. Dette brukes aktivt den dag i dag. Karsten Smith brukte denne bestemmelsen, meget viktig.

Virkninger av fornorskningspolitikken.

Vi mangler data. Har sett på språktap, som har vært formidabelt. Dårlige data, mange løy om bakgrunn.

Forslag til tiltak for videre forsoning:

- Kunnskap og formidling
- Språk, vil ha dramatisk utvidelse av rett til utdanning.
- Kultur
- Forebygging av konflikter
- Implementering av regelverk, trenger bedre tilsyn av Stortinget.
- Stort potensiale for nordisk samarbeid. Prosesser også i Sverige og Finland.
- Nasjonalt kompetansesenter.
- Ønsker synlighet og erkjennelse av urett. Vilje til forsoning må vises til handling.

Petter Wille – kommentarer til kommisjonsrapporten.

Mye som ble gjort var i god hensikt, men som i dag ikke ville vært lov.

Flere lover og vedtak som gjelder nasjonale minoriteter er ikke gjennomført. Kommisjonen viser til at implementeringsgapet er stort mellom vedtak og iverksettelse.

Manglende kompetanse i forvaltningen om nasjonale minoriteters språk og kultur.

Urfolk på dagsorden i FN fra slutten av -70-tallet, samiske organisasjoner veldig aktive i multilaterale organisasjoner, brukt det strategisk.

Press på tradisjonelle næringer står sentralt, det må det tas hensyn til når det gjelder terskel for inngrep. Reindrift er en beskyttet næring. Terskelen er lavere der urfolks, - minoritetskulturen står svakt.

Bør andre få urfolkstatus? Ikke allment akseptert definisjon av urfolk, blir dermed mest historisk og politisk spørsmål.

Bra tiltak til forsoning, ikke minst referanse til tillit. Dette er meget viktig.

Manglende data på individnivå fordi Norge av personvern hensyn ikke registrerer etnisitet (bortsett fra Samemanntallet)- gode grunner til ikke å ha etnisitet i data, men viktig også å få data for å få effektive tiltak.

Kirken nevnes 250 ganger i rapporten, mange av de som ble intervjuet refererer til kirken og dens rolle.

Diskusjon

Vi mangler kunnskap om nasjonalt mangfold, noe som er et tap for oss som nasjon. Temaet må i større grad inn i skolens læreplaner.

Overraskende om 50-tallet, at mange frivillig begynte å snakke norsk, selv om det ikke var pålagt fra myndighetene.

Et tynt forsoningsbegrep er nyttig for samfunn og for denne rapporten, men kirken bør se på hva *tilgivelse* betyr, begge parter må bidra, må se hva som er offer og overgriper.

Det var ikke forbudt ved lov å ikke snakke norsk i skolen, men det kan ha vært sanksjoner lokalt, på individnivå.

Språkrådet har ikke fulgt ivaretagelsen av samiske språk. Språk og penger, ikke de dyreste tiltakene. Underlig at dette ikke ble tatt inn. Landrettigheter mer krevende. Noen språk har bare en håndfull brukere og står i stor fare for å forsvinne.

Kirken kan selv definere forsoningsbegrep, som kan ha religiøse overtoner. Kollektiv skyld krevende – for i andre oppgjørprosesser har man fjernet seg fra det kollektive mot de individer som har gjort overgrep.

Fra kirkelig perspektiv – når man opplevde å bli sett ned på, valgte vel foreldre å snakke norsk. Bidro kirken til å se ned på minoriteter? Urfolk må selv bidra til å oppgradere sin kultur.

Hvis man skal bruke begrepet tilgivelse, må man vel også ta inn anger eller i hvert fall erkjenne feil? Hvor gode data har man som grunnlag for samtaler om de sensitive spørsmålene, hvem har definisjonsmakten når det gjelder f.eks. skade for rein av ulike inngrep?

Semb: Ingen var imot å lære norsk, mange trodde at det bare var plass til ett språk i et hode. I Sør-Afrika hadde man ikke borgerrettigheter. Langt flere hadde stemmerett i Finnmark enn på Østlandet.

Finnes mye data om reindrift. Interessant og litt som å banne i kirken. Kan ikke dokumentere endringer på reindriften etter Alta, men dette er veldig politisk.

Mange samer er mer opptatt av å hindre fraflytting enn vern av reindriften for å ta vare på samisk kultur. Vi sørpå kan bli veldig forståelsesfulle, mens lokale ser det helt annerledes. Viktig å se nyanser. Det er stort mangfold blant samene.

Nordkalottfolket mer opptatt av samiske spørsmål i bredere forstand.

Vetorett-spørsmålet interessant.

Harsh language i rapporten, noe som ble kritisert i Canada stort sett private internater, i Norge de fleste kommunale og statlige.

Unnskyldning mindre krevende enn å be om tilgivelse.

Tor Johnsen vil ha en aktiv prosess. Hovedkravene må innebære erkjennelse av skyld og kompensasjon økonomisk (recognition, repentance, restoration). Forsoning ikke alltid via tilgivelse

Semb

Krevende med internater, det gjaldt jo alle som ikke bodde i nærheten.

Ervin Kohn sier «kan aldri tilgi, men kan forsones». Tilgivelse er krevende.

Symbolske ting kan være viktig, men også praktiske ting som samisk opplæring av prester som skal arbeide i samiske områder, det er ikke praksis i dag.

Trenger mer opplæring av lærere, prester osv. Det ligger forsoning i det at man prøver.

Berit

Ikke sette tilgivelse som premiss for forsoning. Erkjennelse av at livet må gå videre.

Tilgivelse må også handle om gjenoppretting.

Kirkenes Verdensråd (KV) forsoning, symbolske handlinger som kunne frigjøre fra offerrolle.

Er en forventning i samiske miljøer om en unnskyldning, skal ikke skje for kjapt, for det er en prosess som handler om heling, bør modnes fram på sikt.

Hva er MR-arbeid i kirka, MRU mandat. Kirka har rikt språk med symboler og ritualer som kan brukes.

Svenske kirkens unnskyldning ble lagt meget merke til, skal ikke undervurdere betydningen av det.

Hva kan kirken ta inn av samiske kulturuttrykk i gudstjenesten? Men også å enes om liturgi og teologi er krevende? Hva gjør man med det? Mange vil være uenige om bruk av samisk, spiritualitet, joik og trommer. Det er en krevende balansegang. Det er vanskelig å ha dialog om dette, og ikke så stor raushet om hva som er lov å si.

LVF bruker transformation og reconciliation sammen.

Det bør vurderes om kvener og skogfinner også skal få en unnskyldning.

Veien videre:

Berit: kompetansebygging om MR i arbeidet ned oppfølgingen av rapporten er viktig og videre enn bare å spille inn i til Kirkemøtet i april.

Nobels fredssenter hadde seminar om menneskerettighetshelter. Ella Marie var med i panel, hun sa at utvikling er utelukkende negativt fordi vi ikke er med i prosessene. Krevende fordi mange har andre perspektiver.

Vanskelig med skarpe fronter, identitet står veldig sterkt. Vi må tenke på hvilke stemmer vi gir rom for.

Hva kan og bør vi gjøre sentralkirkelig, når konfliktene stort sett skjer i nord.

Semb anbefalte podkast «Lyttering» med Anki Gerhardsen - godt program som var mer forsonende. Arne O Holm gjorde en kjempejobb. Kan lyttes til.

Viktig å unngå at ordskiftet blir giftig, må besinne seg. Unngå ladede begreper, og invitere til dialog i trygge rom.

En del av begrepene kommer utenfra og treffer i grunnen ikke helt vår situasjon, slik som begrepet kolonisering. Eks hva skiller grønn kolonisering fra grønn omstilling.

Må være nøye med begrepsforståelsen i det man sier.

Kvenene ønsker status som urfolk.

Skogfinner mer opptatt av navnespørsmål og eget museum.

Begrepet opprinnelig folk kanskje bedre. Det danske begrepet for urfolk.

Oppsummering Liv

Liv takket alle for deltakelse og bidrag i debatten. AU vil se på hvordan MRU kan gi innspill til ressursgruppa i kirken som utarbeider dokument til Kirkemøte.

Hun snakket også om neste (og siste) MRU-møte den 16. november.

AU har snakket om å be Kjetil fortelle om erfaringer fra KV sentralkomite. Vi vil også følge opp arbeidet med sannhetskommisjonens rapport på dette møtet.

I tillegg bør vi drøfte våre erfaringer som MRU og tenke anbefalinger for neste MRU.

Dette blir et halvdagsmøte med påfølgende middag.